

Супрун В. М.,

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕПІТЕТІВ У МОДЕЛЮВАННІ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ ПИСЬМЕННИКАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

У статті йдеться про семантико-стилістичні спроможності епітета у творенні жіночих образів. Розглянуто структурні й семантичні розряди аналізованого тропу, його функціонування у творах письменників-емігрантів.

Ключові слова: епітет, жіночий образ, діаспорні митці, художній дискурс.

В статье идет речь о семантико-стилистических возможностях эпитета в образовании женских образов. Рассмотрены структурные и семантические разряды анализируемого тропа, его функционирование в произведениях писателей-эмигрантов.

Ключевые слова: эпитет, женский образ, диаспорные писатели, художественный дискурс.

The article deals with semantic-stylistic ability of the epithet in creation of feminine image. It was scrutinized the semantic grades analyses trope, his function in the texts of ùmigrù writers.

Key words: epithet, feminine image, ùmigrù writers, artistic discourse.

Художня свідомість відображає світ у формі естетично значимих структур. Елементами і засобами моделювання цих образних утворень є одиниці мови, які організуються в систему тропів [5, с. 47]. До найефективніших і художньо потужних належить епітет, використання якого українськими письменниками є традиційним, мистецьки виправданим й експлуатується авторами з різними поетикальними цілями.

Науково різновекторні дослідження жіночих образів, та й зрештою ролі жінки у літературі, не нові для вітчизняної філології (див. праці В. Агеєвої, С. Павличко, Т. Гундорової, Н. Білоус, О. Пастушенко та ін.), проте розвідок про зображально-виражальний потенціал епітета як мовно-естетичного знаку поетикального увиразнення образу жінки здійснено майже не було, що інспірує актуальність і, зрештою, мету нашої студії – з'ясувати стилістико-семантичні спроможності аналізованого тропу у творенні жіночих образів екзильними епіками.

Найпростіше розуміння епітета подано через дефініцію “художнє означення” [3]. Усупереч такій лапідарності визначення структура епітета буває значно складнішою. О. Потебня зазначав, що зміст епітета складає порівняння, тобто порівняння лежить в основі кожного художнього

означення [2, с. 223]. Схожу думку висловлює О. Ахманова в “Словаре лингвистических терминов”, визначаючи деякі епітети як образні означення [Цит. за: 4; 338]. Епітет характеризується здебільшого переносним значенням слова, яким він виражається, і наявністю в ньому емотивних, експресивних чи інших конотацій, завдяки чому ідентифікується ставлення автора до предмета [1, с. 87].

Художня природа епітетів полягає передовсім у збагаченні відтворення образу, наближенні його до реалій сприйняття читачем. Саме тому письменники часто повторюють однакові або підсилюють синонімічні епітети, надаючи емоційний фон зображуваному.

У системі художніх координат твору епітет функціонує, як правило, для увиразнення портретного, екстер'єрного, інтер'єрного чи пейзажного малюнка. Так, У. Самчук описує образ Марії з однойменного роману, поєднуючи іменники з демінутивним значенням з епітетами, продукowanими згрубілою семантикою: *великий набубнявілий животик, печеричка, курочка підмочена*, що надає образу сумної тональності, трагічності.

Даючи портретну характеристику героїні роману “Чого не гоїть огонь” Шпринзі Зільбер, У. Самчук використовує короткі, прості речення, однорідні відокремлені означення: *Але Шпринзя не виглядала переляканою. Була бадьора, швидка, навіть весела, їй років сімнадцять. Середнього росту, тонка, тендітна, великі чорні очі, густе, чорне волосся. Гарно одягнена. Ходила, видно, до якоїсь високої школи. Цікава.*

Натомість І. Боднарчук використовує епітет не тільки для опису зовнішності героїнь, але й з метою психологізації внутрішнього стану жінки. Епітетами зі зниженим емоційним навантаженням письменник передає специфічну атмосферу, в якій перебували героїні поза родиною, відірвані від рідної землі, підкреслює їх переживання і біль: *Марія сиділа якась не своя, незрозуміла людям...* (“На золотих горбах”); *...В чужій одежі оперта на воротах* (“Мати і доня”); *...Самітня жінка, нікому вона тут не потрібна* (“Знайомі обличчя”); *...Нетутешня жінка зупинилася біля чужих воріт* (“Любистки”).

За структурною ознакою епітети диференціюють на одночленні (прості) і багаточленні (складні). Прості епітети складаються з одного компонента, можуть бути вираженими різними частинами мови і, як правило, односторонньо характеризують об'єкт (форма, колір, стан тощо). Такі епітети на позначення жіночого образу знаходимо здебільшого у творчості У. Самчука: *“Виглядає вона натхненно. Очі її, звичайно заклопотані, повні смутку, починають горіти тихим, рівним і дійсно теплим огнем. Уста її щільно стиснені, а чоло майже непорушне...”* (“Волинь”).

Багаточленні епітети складаються із двох і більше компонентів, наспражені складною семантикою і характеризують слово-дистрибут одночасно у кількох ракурсах. Творчість У. Самчука – яскравий приклад вико-

ристання і таких епітетів для компонування фемінних образів: *Шпринзя враз виразно німіє, її червоні уста від того ще виразніше барвють... Питає вона притишеним, благально-схвильованим голосом, а її оливково чорні очі дивляться на нього і зло, і перелякано* (“Чого не гоїть огонь”). Перший епітет передає емоційно-психологічний стан жінки і водночас вказує на додаткову дію, яку вона виконує, – просить. У другому випадку епітет подає доповнюючу характеристику кольору очей через їх порівняння з оливками. У сукупності в уяві читача постає збірний образ красивої, але змученої жінки.

У цьому ж романі знаходимо наступний приклад: *Карі, великі, ясні, глибокі, напружені і разом з тим свавільно-агресивні очі, залиті, як йому видалось, трагічним смутком*. Маємо цілий синонімічний ряд епітетів на означення виразу жіночих очей, проте їх красу водночас затьмарює складний епітет, який атестує агресивну налаштованість героїні, схильність діяти на власний розсуд, незважаючи на думки і погляди оточуючих.

Складні епітети на означення жіночої зовнішності характерні також для творчості І. Боднарчука: *Згадую бідкування і розспівану вас, молоду, бачу ваші гаразди й вас, відцвілу-сумну...* (“Знайомі обличчя”). Багаточленний епітет є компонентом антонімічної пари, створеної на дихотомії “минуле / сучасне”. Таке протиставлення допомагає читачеві визначити основну ознаку, на яку вказує автор, – вік героїні. Тут же на вікову особливість письменник накладає емоційно-психологічну характеристику уже немолододі українки, відірваної від рідної землі, простору предків.

За семантичним принципом у художньому дискурсі виділяють пояснювальні і метафоричні епітети. Пояснювальні епітети вказують на будь-яку важливу рису означуваного слова. Приклад знаходимо у В. Винниченка: *Катря, проходячи повз їх, кидала на Василя хвилюючим і ваблячим, як гріх, поглядом і, посміхнувшись з-під білої хустки всім своїм смуглявим, мрійливим личком, говорила...* (“Раб краси”). Як бачимо, у наведених прикладах епітети яскраво увиразнюють погляд і вираз обличчя дівчини.

Особливо вагомим у структурі художнього твору є метафоричний епітет. Для нього характерна бінарна репрезентація подібності й неподібності [1, с. 90]. Вони творяться за рахунок поновлення лексико-семантичних зв'язків прикметника без зміни його денотативного значення, поширення семантики словосполучення, що ґрунтується на перенесенні ознак з одного явища чи предмета на інший. Такі епітети часто окселезовані у творчому дискурсі У. Самчука: *Мати... Вона вкладає в молитву огонь своєї могутньої любові, краплини крові свого серця...* (“Волинь”). Маємо зразок перенесення ознаки конкретного явища на абстрактне – материнську любов.

Епітети, що уточнюють жіночі образи у творчості діаспорних митців,

за характером художньої означальності можна поділити на кілька розрядів.

1. Епітети іменниково-прикметникових словосполучень на означення зовнішнього вигляду зображуваних героїнь. Епітети цієї групи характерні для ідіостилю В. Винниченка: *Лице її було **хмурне** й дивилось кудись не на станцію. **Босі, порепані** ноги, перекладені одна на одну, машинально похитувались* (“Раб краси”).

2. Епітети іменниково-прикметникових словосполучень, що відтворюють внутрішні властивості, психологічні стани героїнь. В У. Самчука читаємо: *Наталка завжди приходила **насторожена**, трохи **перелякана*** (“Волинь”).

3. Епітети дієслівно-прислівникових сполучень для моделювання якісної характеристики дії. Такі епітети домінують в епічних творах В. Винниченка: *Але треба було бачити як вона **здивовано** піднімала свої густі брови, коли щось робилось не так, як хотілось їй* (“Зіна”).

4. Епітети дієслівно-прислівникових сполучень, мета яких відтворити психологічну характеристику дії. Перманентно епітети цієї розрядної групи знаходимо в романах У. Самчука: *Шпринзя **невдоволено** мовчала* (“Чого не гоїть огонь”).

Таким чином, активно функціонуючи у художньому дискурсі епічних творів митців діаспори, епітет виступає одним з найефективніших стилістичних маркерів жіночих образів, адже володіє здатністю передавати найтонші семантичні відтінки, впливати на рецептивно-чуттєву й асоціативну сфери читача, що допомагає глибше усвідомити авторське ставлення до зображуваних героїнь.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – Л. : Просвещение, 1981. – 295 с.
2. Культура української мови : довідник / за ред. В. М. Русанівського. – К. : Веселка, 1990. – 302 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / ред. кол. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
4. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
5. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії / В. А. Чабаненко. – К. : Вища школа, 1984. – 168 с.